

בעניני עו"ז*

בענין עו"ז שלא כדרכה

סנהדרין ס"א ע"ב, "איתמר העו"ז מאהבה ומיראה כו' אביי אמר חייב דהא פלחה, רבא אמר פטור אי קבליה עליה באלוה אין אי לא לא כו', אמר אביי מנא אמינא לה דתניא 'לא תשתחוה להם' להם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה לאדם כמותך, יכול אפילו נעבד כהמן, ת"ל 'ולא תעבדם', והא המן מיראה הוי נעבד, ורבא כהמן ולא כהמן, כהמן דאיהו גופיה עכו"ם ולא כהמן דאילו המן מיראה והכא לאו מיראה". והנה זה פשוט דהא דקתני אבל אתה משתחוה לאדם כמותך היינו במשתחוה לשם כבוד, דלשם ע"ז ודאי אסור, וכ"כ ביד רמ"ה, וע"כ הא דאסרינן בנעבד כהמן איירי נמי במשתחוה לשם כבוד, דמאי דשריא באדם כמותך אסרינן בנעבד כהמן, וא"כ בגופא דברייתא מבואר דאסור להשתחוות לע"ז אפילו שלא לשם אלהות, והיינו דינא דמאהבה ומיראה.

וקשה לפ"ז אמאי צריך אביי לאוכוחי מדיוקא והא המן מיראה הוי נעבד, הא מפורש בברייתא דמאהבה ומיראה נמי אסור, גם קשה מאי משני רבא כהמן ולא כהמן, הא אכתי תקשי מגופא דברייתא דקתני שאסור להשתחוות לע"ז אפי' שלא לשם אלהות, ואי נימא דרבא מפרש איסורא דנעבד כהמן במשתחוה לשם ע"ז, אכתי קשה אמאי צריכים לזה לקרא דולא תעבדם, דמהכ"ת דמותר לעבוד דמותר לעבוד לאדם.

ולשיטת הי"מ בתוד"ה רבא, דבע"ז גמורה מודה רבא דחייב אפילו במאהבה ומיראה, ולא נחלקו אלא בע"ז שהכל עובדים אותה מאהבה ומיראה, א"ש, דנעבד כהמן הוי לשם כבוד ובה כו"ע מודי, ואהא קאי קרא דולא תעבדם לרבא, אלא דאביי מוכיח מנעבד כהמן דאסור אפילו בהכל עובדין אותה מאהבה ומיראה, ואהא משני רבא כהמן ולא כהמן, אבל לשיטת שאר הראשונים דאפילו בע"ז גמורה פליגי, קשה כנ"ל.

במתני' ס' ע"ב, "אבל המגפף והמנשק כו' עובר בל"ת". ופירש רש"י דלא תעבדם יתירא כתיבי, ואם אינו ענין לדרכה, תנהו ענין לשלא כדרכה, ובדס"ג ע"א פירש"י דילפינן לה מקרא דאל תלכו א"נ אל תפנו, וכי המהרש"א דכיון דתרי לא תעבדם כתיבי בפרשה וחד מינייהו דרשינן לנעבד כהמן א"כ לר' אסי דדריש מלא תעבדם הכתוב עשאן כולם עבודה אחת שאם זיבח וקיטר וניסך בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת, ע"כ איסורא דמגפף ומנשק ילפינן מאל תלכו, ובמתני' דפירש"י דילפינן מלא תעבדם היינו לר"י דס"ל דחייב עכאו"א ואייתר חד לא תעבדם למגפף ומנשק.

וקשה לפ"ז דהתינח לשיטת רש"י דאזהרה דכדרכה היא מאיכה יעבדו, אבל לשיטת הר"מ פ"ג מהל' עכו"ם ה"ג דאזהרה דכדרכה היא מלא תעבדם, ובה"ז כתב דאיסורא דמגפף ומנשק הוא מלא תעבדם,

* הדברים נדפסו בסוף ספר 'חלקת יוסף' לחמיו של מרן רה"י זצ"ל הגאון הרב יוסף ברקוביץ הי"ד.

ולא אייתר קראי כלל, אי"כ נהי דהרי"מ לא פוסק כרב אסי, אבל אכתי תקשי מני"ל למידרש כהמן מלא תעבדם.

והנה זה פשוט דלרבא דפוטר במאהבה ומיראה ע"כ הוא משום דלא הוי עבודה כלל, ואין זה פטור ממיתה דוקא, וכמו שמוכרח מסוגיין דמקשינן לרבא מכהן משוח לענין חטאת, ועי' מהרש"א. ופשוט לפי"ז דבעו"ז שלא כדרכה מאהבה ומיראה ליכא איסורא לרבא, ולפי"ז תמוה מאד מש"כ הר"מ בפ"ג מה' עכו"ם ה"ו, "המגפף עכו"ם והמנשק לה כו' וכל כיוצא בדברי כבוד האלו עובר בלי"ת שנאמר ולא תעבדם ודברים אלו בכלל עבודה הן כיו"אם היתה דרך עבודתה באחד מכל הדברים האלו ועשהו לעבדה חייב". וממה שהוסיף 'ועשהו לעבדה' מוכרח דמש"כ לעיל דעובר בלי"ת היינו אפילו בשלא עשהו לעבדה, ותמוה כיון שפוסק כרבא דמאהבה ומיראה לא הוי עבודה ואפילו בעי"ז גמורה, ומשום דבעינן קבלת אלהות, אי"כ אמאי איכא לאו בשלא כדרכה אפילו בשלא עשהו לעבדה, וצ"ע.

ואשר נראה מוכח מזה, דס"ל להרי"מ דהא דילפינן מולא תעבדם איסורא דמגפף ומנשק שלא כדרכה, אין זה גילוי מיוחד לאסור ע"ז שלא כדרכה, אלא דנאמר בזה איסורא לכבד ע"ז באחד מדרכי הכיבוד, משום דמעשה כיבוד לכל ע"ז שהיא הוי עבודה, וממילא דאסור אף בשלא כדרכה, ומטעם זה אסור אף במגפף ומנשק לע"ז שלא לשם עבודה אפילו לרבא, משום דבשאר עבודות ס"ל לרבא שאין האיסור בעצם המעשה אלא במה שעובדה במעשה זה, ומשו"ה כל שלא עשה כן לשם אלהות לא הוי מעשה עבודה כלל, אבל במעשה כיבוד דעצם הכיבוד משוה לה לעבודה, ואשר משו"ז אסור אפילו בשלא כדרכה, ודאי דאסור אפילו בשלא עשהו לעבדה, וזהו שכתב הר"מ דלחיוב מיתה בעינן שיהא כדרכה ושיעשנה לעבדה.

דוגמא לזה מצינו באיסורא דאמירת אלי אתה, שגם שם אין האיסור קבלת הע"ז באלהות אלא דעצם האמירה הוא האיסור, דאלת"ה תקשי דנחייב מיתה לכל עו"ז שלא כדרכה מטעם מקבלו באלוה, וע"כ דעצם האמירה הוא האיסור ואינו חייב אלא במוציא בשפתיו, וכ"כ ביד רמ"ה בסוגיין. ומט"ז כתבו התו"י בשבת ע"ב ד"ה רבא, וז"ל: "וי"א דבאומר אלי אתה מודה רבא דחייב אפילו במאהבה ומיראה דהיינו קבל עליו באלוה דכיון דאומר אלי אתה חייב אע"פ שאומר מאונס", עכ"ל. וזהו גם מש"כ התוס' סנהדרין ס' ע"ב ד"ה המשתחוה, דעגל היו אורחיה בזביחה והא דיליף מהתם אלי אתה היינו משום דאלי אתה אורחיה בכל עכו"ם. והיינו כמוש"כ לענין כיבוד, דבקרא דויאמרו אלה אלהיך ישראל נאמר דעצם אמירת אלי אתה הוי מעשה עבודה, וממילא דחייב בכל ע"ז, וחייב באומר כן מאונס אפילו לרבא.

ונראה דהרי"מ פירש כן ברייתא דסוגיין, דכיון דבמשתחוה לאדם כמותך נאמר התיירא לכבד אדם בהשתחוואה, אי"כ באיסורא דנעבד כהמן נאמר איסורא לכבד ע"ז, דהשתחוואה היא אב לכל מעשה כיבוד, ומלבד זה מוכח כן ממתני דקתני מגפף ומנשק כו', שהם מעשי כיבוד, ולא קתני סתמא דעו"ז שלא כדרכה עובר בלי"ת, והיינו משום שאם אין זה מעשה כיבוד ליכא לאו בשלא כדרכה, וכמפורש בדברי הר"מ שכו' וכל כיוצא בדברי כבוד האלו עובר בלי"ת.

ולפי"ז מיושב היטב סוגיית הגמ', דבאמת נעבד כהמן איירי לשם כבוד ולא לשם אלהות, ואעפ"כ ליכא מכאן הוכחה לדינא דמאהבה ומיראה משום דבמעשה כיבוד מודה רבא דאסור אפילו בעושה כן שלא לשם אלהות, אלא דאביי מוכיח מהא דהמן דמאהבה ומיראה הוי עבודה, משום דלרבא דס"ל דאפילו בעי"ז גמורה פטור בעובד מאהבה ומיראה משום דלא הוי עבודה, נכלל בזה גם דינא דאם הכל עובדין אותה מאהבה ומיראה לא הוי ע"ז כלל, וא"כ מותר לכבדה, ומדקתני דאסור לכבד לנעבד כהמן משום דנעבד כהמן הוי ע"ז, ממילא מוכח דהעובד חייב אפילו במאהבה ומיראה, ועי"ז משני רבא כהמן ולא כהמן, וכמו שפי' הי"מ בתוס'. גם מיושב מה שהקשינו לשיטת הר"מ מני"ל למידרש נעבד כהמן מולא

תעבדם הא לא אייתר, דלפי מה שנתבאר יוצא דדינא דנעבד כהמן הנלמד בברייתא מלא תעבדם היינו דינא דהמגפף והמנשק דקתני במתני' דעובר בל"ת.

ואף שנתבאר דאסור לרבא במגפף ומנשק אפילו בשלא עשהו לעבדה, בכ"ז היינו דוקא במתכוון לכבדה אף שאינו מתכוון לעבדה, אבל מגפף ומנשק מאהבה ומיראה אינו עובר בל"ת. ואף שהשוינו זה לאמירת אלי אתה, חלוקים הם בזה דבאלי אתה האמירה גרידא הוא האיסור ומשו"כ חייב אפילו באונס, אבל במעשה כיבוד רק מה שמכבדה במעשה כבוד משוי לה לעבודה, וכל שעושה כן מאונס אין מכבדה בזה, והוצרכנו לזה שלא יקשה לדברינו מש"כ הר"מ בפ"ג ה"ז דאם עבדה באחד מד' עבודות מאהבה ומיראה פטור, ומשמע דגם אינו עובר בל"ת, והשתחוואה שהיא מעשה כיבוד היא אחת מד' עבודות, ועכצ"ל כמוש"כ.

בדינא דניסת

סנהדרין ס"א ע"א, 'עובד אין אומר לא והאנן תנן האומר אעבוד אלך ואעבוד נלך ונעבוד, א"ל באומר איני מקבלו אלא בעבודה'. ובתוד"ה האומר אעבוד, פ"ה משנתרצה חייב דנפיל מלא תאבה ולא תשמע אליו הא אבה ושמע חייב, וקשה דאכתי לא ס"ד האי טעמא עד דמיייתי ליה דרב יוסף, אלא היינו טעמא דמקבלו באלוה עכ"ל, והיינו דלפירש"י קשה מאי דמשני באומר איני מקבלו אלא בעבודה, דמה בכך, כיון שחיובו משום שנתרצה למסית והרי נתרצה, וברש"י פירש דכל כמה דלא פלח ליה אין כאן אבה ושמע, והא גופא קשיא דאם אינו חייב עד שיעבוד א"כ מאי צריכים לחיובא דאבה ושמע, ויותר מזה קשה דאי ידע המקשן טעמא דרב יוסף אי"כ קושיא מעיקרא ליתא דמדין אבה ושמע אינו חייב אלא בנתרצה למסית וא"כ איכא לאוקמי מתני' דקתני העובד בשאינו ניסת מפי מסית, והנה אביי משני לקמן